

צמאה נפשי לאלוקים

שיעורים בנושא התפילה - צונו בשמחה יוסף יהודה

לאה אירן בת טאוס ז"ל

9

3

פסוק "שמע ישראל" כל שתי תיבות יפסיק מעט, ויכוין בהך שמע ישראל - קבל זבן ישראל כי ה' הוא אלהינו, ועוד, כי ה' הוא אחד. ועיין של "שמע" ודל"ת של אחד" יכוין במחשבתו באותיות גדולות ויארוך בדל"ת של "אחד" ויכוין שהקב"ה זיד בעולמו ומושל בארבע רוחות העולם. ויש מכונים: א-ה' יחיד בעולמו. ח-מושל שבעה רקיעים ובארץ. ד- מושל בארבע רוחות העולם. יכוין בקריאת שמע לקיים צונו עשה מדאורייתא. אם לא כיון כלל בפסוק ראשון של קריאת שמע חזרו וקראו ונית. אמנם לא יחזור מיד עד שיגמור פרשה ראשונה של קריאת שמע עד "ובשעריך" יחזור ויקרא שוב "שמע ישראל" בכונה וימשיך "ברוך וכו'". כשאומרים את הפסוקים "שמע" ו"ברוך" שם וכו' נוהגים לכסות את העינים ביד ימין.

בספרי (ואתחנן ו') ה' אלהינו על כל באי עולם ה' אחד לעולם הבא וכן הוא אומר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. הוקשה להם מה שלא אמר הכתוב שמע ישראל ה' אלהינו אהה, ולמה הוכיר עוד השם לומר ה' אחד. ומפני זה בא ליישב דבר זה ואמר כי לכך לא אמר שמע ישראל ה' אלהינו כי אין האחדות הוא מצד מה שהוא ית' אלהינו כי במה שהוא אלהינו ושמו מיוחד על ישראל 10 אין נראה האחדות. כי אחדותו ית' מה שאין לו יתברך צירוף אל דבר ואלו מה שאמר אלהינו בשם הזה יש צירוף אלינו. ולכן צריך עוד לומר ה' אחד כי אחדותו בעצמו מבלי צירוף כלל. ומה שלא אמר שמע ישראל ה' אחד. שאז לא היה כן מלכות שמים כי צריך לומר אלהינו לקבל עליו אלהותו. גם לא אמר שמע ישראל אלהינו ה' אחד, כי שם המיוחד כפרט נקרא על ישראל ולפיכך אמר שמע ישראל ה' אלהינו ור"ל השם המיוחד הוא אלהינו הוא ית' ה' אחד מצד עצמו. וזה יהיה נגלה לעתיד שאז יהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם המיוחד, אבל בעוה"ז אין נראה אחדות השם הנה רק לעתיד דכתיב

סניו קין יסרו

4

אמרו כשם שאין בלבך רק אחד, יעקב הוא אחד בעצמו כך אין בלבנו אלא אחד, כי אלו י"ב שבטים הם כמו יעקב שאין בלבנו אלא אחד, כי על ידי יעקב נעשו השבטים ג"כ אחד לגמרי. והוא דבר מופלג כי מספר שלהם כמו מספר אחד, כי היה יעקב נגד האל"ף של אחד וז' בני אמהות וד' בני השפחות הרי מספר שלהם הם אחד במילואו. שהרי יעקב ובניו הם י"ג כמספר אחד במילואו. וה שאמרו כשם שאין בלבך אחד כך אין בלבנו אלא אחד, כי יעקב הוא אחד בעצמו ולפיכך אין בלבנו אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד כי אנו מתחברים ביחד עד שאנחנו אחד, וזה על ידי יעקב כי יעקב הוא אחד לגמרי בעצמו לכך יעקב נגד האל"ף שבמלת אחד, ולכן אמרו כשם שבלבך אינו רק אחד כי יעקב יחיד היה ובודאי אין בלבנו אלא אחד, כך אף אם אנו הם יותר מ"מ אנו מצטרפין לאחד כי כך מספר שלנו עם יעקב שאנו מתחברים אליו במספר אחד ולכן אמרו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. וכן מה שאנו אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, היינו שכל אחד מישראל מקבל מלכותו יתברך עליו באמצעות כלל ישראל אשר הכלל מלכותו יתברך עליו, ויש לומר שמע ישראל ה' אלהינו וגו' כאלו הוא מדבר אל הכלל, ודברים אלו עמוקים מאד :

וגיג הדגונה, פק"ס

6

וזה המעמד המיוחד של קריאת שמע בעם ישראל, כמו שמצינו שסדר הש"ס מתחיל מאימתי קורין את שמע בערבית, כי היום מתחיל מהלילה, ומיד בתחלת יומו של יהודי ראש לכל דבר קורא הוא ק"ש ומקבל עליו עול מלכות שמים, שהוא בטל לגמרי להש"ת. ולכן קדמה פרשת שמע לפרשת והיה אם שמוע להקדים קבלת עומ"ש לקבלת עול מצוות, כי ענין ההתבטלות קודם לעול מצוות, כי זו מהותו של יהודי בעולמו להיות בטל בתכלית להש"ת, וזה קודם לכל המצוות, וע"כ מיד בתחלת היום קורין את שמע בה מקבל יהודי ע"ע את ההתבטלות לה' אחד. וכן כאשר יהודי גולד קורין את שמע בכל לילה ליד מטהו, וכאשר מכניסין אותו לבריית אומרים שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, וכן באחרית ימיו בשעה שהוא הולך לעולמו אומרים שמע ישראל ה"א אחד, כי שמע ישראל הוא היסוד של יהודי המלוה אותו ככל ימי חייו, שבראשית כל דבר הוא מקבל ע"ע עול מלכות שמים, ומתבטל להש"ת בקריאת שמע ישראל. וכמ"כ בתחלת השנה נראש השנה אומרים בראשונה סדר מלכויות כמאחור"ל (ר"ה טו). אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם.

וגיג הדגונה, פק"ס

אנו עוסקים בחלק העיקרי של קריאת שמע, בפרשה הראשונה ובתנאי המשמעותי ביותר לקיומה, והוא הכוונה בפסוק הראשון. אותה כוונה שחסרונה מעקב את קיום המצוה ומחייב קריאתה מחדש בכוונה. כתב הש"ע⁶⁶ שיש לקרוא את קריאת שמע באימה וביראה. יש להבין מדוע נבחרה דוקא מצוה זו מכל המצוות לעשותה באימה וביראה? וכן האם באמת יש קשר בין האימה הנדרשת בקריאתה לבין הכוונה של קריאת שמע, כפי שמשמע ממה שכתב שיש לקרוא בכוונה באימה וביראה?
יכבר לדמונ שהכוונה המחייבת כאן היא לא רק כוונה לקיים את מצות התורה לקרוא קריאת שמע פעמיים ביום, אלא גם לחשוב על הפירוש הפשוט של המילים שאנו מוציאים בפנינו, ולכל הפחות בפסוק הראשון. שהרי כתוב בפרשה⁶⁷: "והיו הדברים האלה... על לבבך... ודברת בם". כלומר, קודם שיהיו הדברים בלב ורק אחר כך בפה, והכוונה בלב היא הבנה ומחשבה של מה שאנו מוציאים בפה. אם כן כדאי לברר את ביאורם של המילים כדי שנוכל לקיים את מצות הקריאה בכוונה.
15 הפסוק "שמע ישראל" הוא בן שש מילים המתחלקות לשלושה צמידים. כל צמד יש בו הוראה מיוחדת אלינו, ושלושתם יחד מהווים את גרעין האמונה כולה. "שמע ישראל" - צמד ראשון, הפונה אלינו בני עם ישראל, עם ה' הנבחר, וזע אברהם יצחק ויעקב, יוצאי מצרים, מקבלי התורה. הצמד השני - "ה' אלהינו", מעיד על היות ה' אלוהי העולם ויוצרו, המתגלה ומייחד את שמו ורצונו עליונו עם ישראל, ועלינו בלבד. הצמד השלישי - "ה' אחד", מברר שה' אלוהי העולם הוא היוצר הראשון והוא האלוהים המושל גם היום, והוא העתיד למלוך לבד מבלי שתוף או עוצר ומכשול בעדו לעד ולנצח. כדברי הפסוק בספר ישעיה'⁷⁰: "כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים". וכפי שאנו אומרים בתפילה על פי הפסוקים המסודרים על ידי חז"ל, "ה' מלך, ה' מלך, ה' מלך, ה' מלך" וכוונת "שמע ישראל"
נחזור עתה להבנת המילים מילה אחרי מילה. "שמע ישראל": מה פירוש לשמוע? במסכת ברכות⁷¹ ישנה מחלוקת בין חכמים לר' יהודה הנשיא. ר' יהודה אומר: שמע- השמע לאוזניך מה שפיק מדבר. וחכמים אומרים: שמע- בכל לשון שאתה שומע. אם כן ר' יהודה דורש שמיעה פיזית, וחכמים שמיעה פנימית, הבנה. וזאת כוונתם: מותר לקרוא קריאת שמע בכל לשון שאנו מבינים, וכמוכן לא בלשון שאינה מובנת, כי בכל לשון שאתה שומע, הכוונה כל לשון שהיא מובנת ומוכרת לך. ואם כן, "שמע ישראל" הכוונה הבין, תקבל. וכך מתרגם בתרגום יונתן בן עוזיאל⁷²: "ותקביל ישראל".
35 אולם יתכן שגם כוונת ר' יהודה הנשיא היא לאותה תכלית. השמע לאוזניך מה שפיק מדבר, כלומר שים לב, התבונן, קלט את היוצא מפין ומשמעות הדברים. ואם כן הדרישה לומר בקול רם היא לא רק דרישה פיזית, אלא גם דרישה הפונה יאל הלב ואל השכל. ואכן כתב הש"ע⁷³: "נוהגים לומר בקול רם כדי לעורר הכוונה". לפי זה יוצא שגם חכמים וגם ר' יהודה סוברים שהכוונה היא תשובה מאד, אלא שההבדל ביניהם הוא איך להגיע לכוונה זו, על ידי הבנה בלבד או גם הפעלה פיזית ויצוגית שתעזור להדיר הדברים ולעשיית רושם חזק על נפשו דרך הקול הרם. ופסק הש"ע⁷⁴ כחכמים, שהכוונה להבין את הדברים האמורים. אלא שהוכיח שמנהג ישראל להתחשב בדעתו של ר' יהודה, ולומר בקול רם, וביאר שכל זה כדי לעורר את הכוונה.
20

אמירת הפסוק מגלה את קדושתם של ישראל

בגמרא בפסחים מסופר שחז"ל הסתפקו מה לעשות עם פסוק זה, לאומרו אי אפשר שהרי משה רבינו לא כתבו בתורה, ושלא לאומרו אי אפשר שהרי אמרו יעקב אבינו התקינו לאומרו בלחש לאחר פסוק ראשון. וכאן מתעוררת שאלה: הרי אם פסוק זה לא נאמר בתורה ואנו אומרים אותו באמצע הפסוקים, הרי הוא מהוה הפסקה בתוך קריאת שמע? והתשובה המתבקשת, שכבוד ה' המתגלה על ידי ישראל והיוצא מפיו של יעקב אבינו איננו הפסקה בתוכן קריאת שמע. חיינו ודבריו של יעקב אבינו הם בעצמם תורה ואמונה, וכפי שאמרו חז"ל: "יפה שיחתם של עבדי אבות מתורתם של בנים". ואם כן שלמותם של ישראל בשנים עשר שבטים הקוראים בשם ה' היא בעצמה שמע ישראל.

מענינים מאד הדברים שנכתבו ברמז בספרי הח"ן, שבשני הפסוקים, "שמע ישראל" ו"ברוך שם", יש ביחד שתיים עשרה מילים כמנין שבטי ישראל. ובכל פסוק יש עשרים וחמש אותיות, ביחד חמשים כמספר האותיות שיש בשמות שבטינו הקדושים כפי תולדותם שהיו כתובים על האפוד. כך מתברר כמה עצום הוא הקשר בין עם ישראל, שבטינו, עדותנו, ארצנו וחלקיה, תורתנו, אמונתנו, מנהגיו ותקנות חכמיו, לבין אחדות שמו הגדול יתברך ויתעלה לעד ולנצח.

ובאמת כתב בעל ה"לבוש מרדכי" שאם אדם לא אמר פסוק זה, ואפילו אמרו ולא כוון בו, לא יצא ידי חובת קריאת שמע כמו בפסוק ראשון. ובספר "כף החיים" הוכיח שכך היא דעת השר"ע. אמנם המשנה ברורה כותב שיש פוסקים שחלקו על זה והסתפק בדבר.

יתכן וניתן לברר גם את הספק וגם את הסיבה שהפסוק נאמר בלחש, בצורה שמתגלה בה עם ישראל בעולם. כל זמן שישאל חושש להראות את אמונתו בגלוי, ולכפי חוץ הוא מסתיר את גודל הכרתו ואחדותו בה' יתברך, ומסילא נראה מעמדו קצת בחולשה, לכן אי אפשר לומר פסוק זה בקול לעומת זה, ביום הכיפורים, כאשר עם ישראל מופיע במלוא הדר אמונתו, אז הוא קורא בקול גדול "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

עכשיו מתברר לנו מדוע פסוק זה קדוש כקדושת התורה. כיון שקדושת אבותינו היא בעצמה קדושת תורה, והיא זו העוברת דרכנו, בני בניהם המחכים לבוא גואל בשליחות זכר חסדי אבות למען שמו באהבה. אותה האהבה שהוא יתברך אוהב אותנו, ואתו הקדמנו לקריאת שמע, היא המתחברת עם אהבת עולם שאנו אוהבים אותו מאז ולעולם.

באמת הגמר א' 134

ג. תגיא סומכוס אומר, המאריך באחד מאריכין לו ימינו ושנותיו. אריכות החיים נאותה למי ששם לו בחייו מטרה נשגבה, שכל שיתרבה ערך האמצעיים שמגיעים אותו אל מטרתו יגדל ערך מטרותו. ע"כ צריך שיחיי חיים ארוכים כדי שיוכל להרבות בהצעות המגיעות אל התכלית. מה שא"כ מי שאין לו בחייו מטרה, א"כ כל רגע בחייו בורד הוא, ומאחר שהם עוברים, אין הבדל בין רכ למעט ואורך או קוצר. והנה פרי האריכות באחד, הוא למען השרש בנפש, כי מתוך שהשי"ת הוא אחד, שולט בעולמו ביחודו, וכל מה שברא ברא רק לתכלית נשגבה ומיוחדת, ואנו צריכים ללכת ברכיו, לשום כל חיינו מטרה לתכלית מרוממת, מאריכים לו ימינו ושנותיו, למען יוכל להגדיל פעלים למטרת התכלית המקודשת, שכל שירבה בהצעות תגדל תפארת התכלית.

ד. אמר ר"א בר יעקב ובדלית, אר"א ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. האחרות מוכנת בהיותנו ירעים ששליטת השם ית' היא מיוחדת, בהתחלת הסיבות הראשיות המסככות אל כל המון המעשים, שהמה בערך השמים, ובגמר כל מגמה ותכלית שימצא שיהי נפעל, שהוא כערך הארץ, ובכל האמצעיים הרכים והסיבוכים השונים, והמסוככים, לפי השגותינו, שהם דומים לר' רוחות העולם, הממוצעים, כמחברים, לפי הציור החיצוני, השמים עם הארץ. והנה עקר פרי המשרים לפעולות הטובות וההנהגה הטובה היוצא מלימוד האחרות, הוא למען נרע להתנהג, בכל האמצעיים הנראים כמפוזרים בארבע רוחות השמים, לאין תכלית ומטרה מאוחדת, רק לתכלית הטובה והנשגב, ע"כ עיקר האריכות הוא כדי, הרומז לר' רוחות השמים. אמנם בשים לב לסדר את האמצעיים בתכונה יפה והגונה, הדרך המביא לזה הוא להסתכל כפי האפשרי אל ערך רוממות העצה העליונה שהסבה כל המון המעשים לתכליתם, ואת ערך התכלית הנשגבה בפעולתה בהגלוחה לעין כל בהדרה, וראו כל בשר יחדו כי פי ד' דבר"י, שזאת תכשיר את המעשים ותרוממם. ע"כ לא יחטוף בחי"ת, המורה שמים וארץ, כציור ד' וקיעים וארץ, שהוא ערך אל התחלת הפועל וגמר תכליתו, או כערך הזמן, ד' ימי השבוע, ומה שהוא למעלה כערך ממנו, שהוא צורת ח', שמנה, מעלה אחת למעלה משבעה, שהם ציור הזמן. כי בהשכח לגמרי ערך ההתחלה והתכלית, יצטרך המעשים ויפלו מערכם, ע"כ לא יחטוף בחי"ת.

ה. חזייה דהרה קא מאריך טובא, א"ל כיון דאמליכתי למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכת. ידיעת השם ית' כוללת שתי אלה: הידיעה האמתית הדרושה להישיר המעשים ולרוממם. והשנית, הידיעה שהיא לרומם הנפש עצמה כיריעות האמת והדרת נעם הנשגבות בדעת האלקים. אמנם, מה שהוא לצורך מצוה חיובית, מצות ק"ש, הוא מה שנוגע למעשים והישרתם. ויתרון הידיעה הוא מה שנוגע לחלמוד תורה. ע"כ יסוד הכללי בקבלת עול מלכות שמים, הוא שיכיר ידו ית' שבכל משלה, בהתחלה בסוף וכאמצעיים כולם. אמנם לדעת ערך ההכנות וערכי התכליות, ואין הם קשורים זה בזה, הוא מה שנוגע לגדולת הנפש חוץ לערך המעשים, זה לא צריכה לערך ק"ש כ"א לערך השכלת השי"ת ואמתתו, לאמתה של תורה.

אין אלה יבין ל' גיורת

המנוה של הכנסת אורחים יומר מהקבלת פני שכינה, ומי שהגיע לנשמה ה' והקבלת פני שכינה והגיע לנשמו מנוה של הכנסת אורחים, עליו להפסיק דינקומו ולהזדקק למנוה שגבא לידו, כמו שעשה אברהם אבינו, וכל שכן מנוה שציו לשמים שאין אפשר לעשות על ידי אחרים. ועל אלו שני אופני חיי הישראלי לזה ה' לעשות אורחים לזכרון, ונשאל אופן הראשון לזה לעשות מנוה הכק מין עקף, ועליו כתיב חכרסם א"ל כל מנוה ה' ועשיתם אורחים, שלא יהא העסק משכמו מנוהו צומט: וצא תתורו אחרי אבבתם ואחרי עיניכם. לימדנו זה מעשה המנוה שלא נחשט למנוה אלא אם עשה ומתמין על כל פנים שהוא מנוה ועשה, לאסוקי אם לנבו פונה אחרי מנוה למעשה והו' אחרי לנבו, ופירשו בגמרא ברכות פרק א' [י"ב ב'] זו מנוה. וכתיב עוד ואחרי עיניכם היינו עין העם, דיש עשה מנוה ומכוין שלא לנאח בה על פי איה טעם שגבא לו דעת שטוב יומר שלא לנאח ידי מנוה בזה האופן אילו נחשט למנוה (וכמש"כ הסוס) כזמה מקומות דאפילו למאן דאמר מנוה אין צריכות כוונת מכל מקום אם מתכוין שלא לנאח דתי אילו ולא ידי טובה, והכי עיקר כמש"כ בחיבורי העמקן שאלה סימן ק"ד בערו ית'.

שלא לנאח בה על פי איה טעם שגבא לו דעת שטוב יומר שלא לנאח ידי מנוה בזה האופן אילו נחשט למנוה (וכמש"כ הסוס) כזמה מקומות דאפילו למאן דאמר מנוה אין צריכות כוונת מכל מקום אם מתכוין שלא לנאח דתי אילו ולא ידי טובה, והכי עיקר כמש"כ בחיבורי העמקן שאלה סימן ק"ד בערו ית'.

האין דברי ר' אבהו אלה